

Природний рух сільського населення

В статті розглянутий вплив кризової ситуації економіки та природного руху сільського населення на демографічний розвиток в Україні.

природний рух, сільське населення, демографія, економіка

В сучасній Україні в цілому і в сільській місцевості зокрема відсутня чітка політика народонаселення, що значною ускладнює демографічну нашу країни. Демографічні процеси в Україні останнім часом мають негативну тенденцію до зниження народжуваності сільського населення, наростання його старіння, прогресування рівня показника смертності, зниження коефіцієнта життєвості селян (співвідношення кількості народжених і померлих), скорочення середньої тривалості життя.

Перелічені проблеми є надзвичайно актуальними на сучасному етапі розбудови української держави.

Багато вітчизняних вчених займаються вивченням демографічних процесів на селі, пошуком шляхів виходу із кризової ситуації, яка склалася.

Значний вклад у розробку питань природного руху сільського населення, аналізу браків і розлучень, міграційного руху сільського населення внесли такі відомі вчені, як Вітвіцький В.В., Гудзинський С.О., Іщенко Т.Д., Кириленко І.Г., Саблук П.Т., Якуба К.І. та інші.

Головна мета статті – показати як впливає на демографічну ситуацію України природний рух сільського населення.

Демографічний розвиток України впродовж 1913-2003рр. до 1992 року характеризувався стійкою тенденцією до зростання загальної чисельності населення. Починаючи з 1993 року, розпочався відрахунок у зменшенні чисельності громадян України. Таким чином, демографічну історію нашої країни можна поділити на два періоди: 1913-1992рр. і 1993-2003рр. Протягом періоду чисельність населення України збільшилася на 14.9 млн. чол. або майже в 1.5 рази (на 48.3 %) і на початок 1993 року складала 52.2. млн. чол., проти 35.2 млн. чол. в 1913 році.

В 1993 році розпочався процес зменшення чисельності населення. Причому, це негативне явище прогресує до теперішнього часу. Якщо в 1993 році кількість населення України зменшилася на 100 тис. чол., то в подальші роки (1994–2003рр.) по 400 тис. чол., що до значних демографічних втрат нашої країни [1, с.3].

Демографічні процеси в Україні свідчать про появу таких негативних явищ, які спостерігалися раніше лише в роки голодоморів, стихійного лиха, воєн, а зараз вони активізуються, набуваючи кризового характеру.

Протягом 1913-1992рр. загальна чисельність населення України збільшувалася в основному за рахунок збільшення чисельності жителів. Кількість сільського населення при цьому щорічно зменшувалася. Причому, і темпи зменшення сільського населення випереджали зростання чисельності міського населення. Так сільського населення України за аналізований період зменшилася на 12.5 млн. чол., або на 44% (від 28.4 млн. в 1913 р. до 15.7 млн. чол. в 2003 р.), а вага його в загальній кількості населення скоротилася в 2.5 рази і становила в 2003 році 32,7 %. Постійне зменшення сільського

населення спостерігається майже в усіх регіонах України. Кіровоградська область є одним з тих регіонів, де селянство скорочувалося найвищими темпами. Так кількість сільського населення Кіровоградської області в 1970 році складала 707 тис. чол., а на 1 січня 2003 року – 442.3 тис. чол., тобто зменшилася на 264,7 тис. чол. (на 62.6%) [2,с. 371].

Чисельність сільського населення зменшувалася внаслідок високих, соціально невиправданих темпів урбанізації, розбудови великих міст та інтенсивного у зв'язку з цим міграційного відпливу селян у міста, що підірвало демографічну основу їх відтворення. Значної шкоди завдали адміністративно-територіальні перетворення сільських населених пунктів у міські та зменшення природного приросту селянства.

В 1992–1996рр. внаслідок депопуляції природне скорочення чисельності селян в 1-1.2 рази перевищувало загальне зменшення сільського населення. В 1997-2001рр. загальне скорочення селян на 85.9 - 99.1 % зумовлене їх депопуляцією.

Постійне зменшення сільського населення – результат перекосів у використанні досягнень науково-технічного прогресу та антисоціальної по відношенню до селян аграрної політики.

На протязі багатьох десятиліть село було і залишається економічним і демографічним донором міст України й республік колишнього Радянського Союзу, а в останні роки й країн далекого зарубіжжя. Сільська молодь переважно працювали на найнепрестижніших і низькооплачуваних роботах, роками поневіряючись в гуртожитках, або в ролі маятникових мігрантів в електропоїздах чи автобусах, а зараз як дешева робоча сила за кордоном.

Ці незадовільні процеси в демографічній ситуації України на збільшення кількості розлучень, зменшення і народження в селах. Водночас набули небачених темпів смертність і старіння сільського населення.

Перелічені вище явища зумовили в сільській місцевості кризову демографічну ситуацію, і як наслідок цього – зниження природного руху, трудового потенціалу селян, особливо зайнятих в аграрній сфері.

Однією із складових демографічної кризи в сільській місцевості України є значне зниження народжуваності. За 1990 – 2000 р.р. абсолютна кількість народжених зменшилася на 67.2 тис. чол., або на 31.4 %. Загальний коефіцієнт народжуваності (кількість народжень з розрахунку на 1000 чол. населення) знизився по Україні від 12.7 % в 1990 р. – до 9.3 % в 2000 р. або на 26.8 %, в Кіровоградській області від 11.9 % в 1990 р. до 8.8. % в 2000 р. або на 26 %, в 2002 р. коефіцієнт народжуваності по Кіровоградській області знизився до 8.6 %.

Середній вік матерів , що народили дітей в сільській місцевості України в 2000 році становив 24 роки. Це досить молодий вік порівняно з жінками – матерями Росії, де цей показник становив 26 років, Латвії – 27 років, Австралії – 28 років, Німеччини – 29, Данії, Фінляндії, Швеції – 30 років [3, с.50].

Кількість дітей, яких може народити жінка, знизилася до рівня, що не забезпечує навіть простого відтворення людності – 1.6 дитини. Серед економічно розвинутих країн дальнього зарубіжжя нижчий цей показник (1.2 дитини) лише в Італії, Іспанії, Сан-Марино та Гонконзі [3.с.50].

Це пояснюється тим, що в сільських жінок змінилися уявлення про оптимальну кількість дітей у сім'ї в напрямі зменшення кількості бажаних дітей. Кількість жінок з однією дитиною зросла в 3.6 рази порівняно з плановими намірами. Міцне в недалекому минулому багатодітними сім'ями українське село на сучасному етапі перетворюється в малодітні родини. Все це наслідки руйнування основи сільської родини, зниження життєвого рівня селян, збільшення неповних сімей, кількості матерів - одиночок , позашлюбних дітей, дітей – жебраків та інше.

Причина зниження народжуваності криється в низькому рівні життя сільського населення: 60% населення нашої країни перебуває за межею бідності, понад 70% працівників отримують заробітну плату нижчу прожиткового мінімуму, якої вистачає лише на виживання, тому ситуацію з народжуваністю в сільській місцевості можна вважати кризовою.

Зменшення кількості сільського населення в цілому по Україні по кожному регіону, супроводжується зниженням коефіцієнта життєвості (співвідношення кількості народжених і померлих). За 1970-2002рр. по Україні він зменшився майже втричі. В Кіровоградській області в 2002 році його рівень був в межах 0.38-0.42.

Зменшення кількості народжень та інтенсивності цього процесу відбувається в умовах погіршення юридичної основи формування сільської сім'ї. Кількість зареєстрованих шлюбів в сільській місцевості за 1970-2002рр. у цілому по Україні зменшилася з 178 тис. шлюбів до 85,7 тис. шлюбів, тобто удвічі, а розлучень зросла з 17,8 тис. розлучень до 38,1 тис. розлучень або 2,1 рази. Із розрахунку на 1000 жителів ці показники змінилися відповідно в 0.65 рази і в 3 рази. (2, с. 395).

За співвідношенням шлюбів і розлучень із розрахунку на 1000 жителів у 2002 році кожна друга молода сім'я у сільській місцевості розлучилася.

В умовах зниження народжуваності сільського населення, наростання його старіння прогресує рівень показника смертності, скорочується середня тривалість життя .Кількість померлих селян збільшилася з 222,2 тис. чол. в 1970рр. До 300,5 тис. чол. у 2002 р., або в 1,35 рази [2, с. 395].

Динаміка показника смертності особливо прискорилося у першій половині 90-х років з розгортанням в Україні соціально-економічної кризи.

Особливо інтенсивно зростає смертність чоловіків працездатного віку. За 1990-2000рр. вона збільшилася в 1.5 рази і в 1.4. рази перевищує смертність працездатних жінок. Зростає смертність новонароджених та дітей віком до 1 року.

Коефіцієнт смертності протягом одного покоління збільшився майже вдвічі. Відбувається зниження середнього віку померлих, скорочується середня очікувана тривалість життя при народженні селян. Найнижчий рівень очікуваної тривалості життя зафіксований у 1995 – 1996рр. – чоловіків – 61 рік, жінок - 72.6 року. У 1999 – 2002 р. він дещо підвищився , але не досяг рівня 1990 р. і залишається на рівні показників 40 річної давності. Для порівняння скажемо, що показник очікуваної тривалості життя при народженні в деяких країнах Європи становив: Швеція, чоловіки - 77.6 років, жінки – 82.1 років, Швейцарія відповідно 77.4 та 8.3, Австрія – 75.9 та 81.7, Ісландія – 78 та 81.4 [2, с.608].

В останні роки погіршення статеві-вікової структури сільського населення пояснюється погіршенням стану здоров'я селян. Зокрема захворюваність на інфекційні та паразитарні хвороби з 1990-2002 роки зросла на 13.2 % , хвороби ендокринної системи , порушення обміну речовин та імунітету - на 81.7 % , сечостатевої системи – на 66.6 % , крові та кровотворних органів у 2 рази, уроджених аномалій стало більше на 39 % [2, с.525].Основними причинами зростання захворюваності українських селян є погіршення екології внаслідок Чорнобильської катастрофи, забруднення земельних і водних ресурсів , повітря, руйнування системи охорони здоров'я та неможливість селян через їх низьку платоспроможність користуватися послугами медичних закладів комерційного типу; зниження життєвого рівня сільського населення , невідповідність харчування науково-обґрунтованим нормам; зниження рівня комунально-побутових послуг, збільшення стресових ситуацій, зниження рівня оплати праці, безробіття, недостатнє пенсійне забезпечення та інше.

Особливо прогресують хвороби , зумовлені соціальним становищем селян, зокрема, активна форма туберкульозу, венеричні хвороби, ВІЛ-інфекція.

Зростає захворюваність селян на психічні розлади , окремі інфекційні хвороби, такі як грип і гострі інфекції верхніх дихальних шляхів, вірусний гепатит. Не покращується ситуація із серцево-судинними захворюваннями, злоякісними новоутворюваннями, венеричними хворобами.

Підсумовуючи вище сказане, можна зробити висновок, що в Україні склалася така кризова ситуація в економіці, яка посилює демографічну кризу, а демографічна криза гальмує вихід з соціально-економічної кризи, оскільки більшість сільського населення України перебуває за межею малозабезпеченості і не може бути творчою, активною силою для побудови ринкової економіки. Тому, покращення демографічного розвитку України потрібно пов'язувати з позитивними зрушеннями у сфері соціально-трудова відносин у всіх сферах суспільного виробництва.

Список літератури

1. П.Т. Саблук , К.І. Якуба .Проблеми демографічного розвитку українського села (Наукова доповідь) .- К.: Інститут аграрної економіки УААН, 2001.– С. 3.
2. Статистичний щорічник України за 2002 рік , За редакцією О.Г. Осауленко . К.: Державний комітет статистики України, 2003.– С. 371, 395, 525, 608.
3. Населення і трудові ресурси села: Навчальний посібник. За редакцією П.Т. Саблука, М.К. Орлатого .-К.: Інститут аграрної економіки УААН, 2002.– С. 50.

В статье рассмотрено влияние кризисной ситуации экономики и природного движения сельского населения на демографическое развитие в Украине.

In clause influence of a crisis situation of economy and natural movement of agricultural population on demographic development in Ukraine is considered.